

(Interview of judicial assessment – FAINI; V.A. Shapovalov author technique of psychological examination by the video materials of investigation, etc.).

The main objective of the usage of projective techniques in the process of the polygraph research is to appeal to the profound material of person's sub consciousness, which allows gaining valuable material regarding personal profile of the researched person via neutral unstructured symbols.

Key words: *lie, detection, non instrumental methods of lie detection, instrumental methods of lie detection, polygraph, polygraph examiner, information accuracy, projection, projective techniques.*

Стаття надійшла 15 грудня 2016 р.

УДК 159.9

О. С. Колосович

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Проаналізовано теоретичні аспекти розуміння професійної ідентичності особистості як психологічної категорії. Виокремлено дві групи чинників, що формують професійну ідентичність особистості, а саме: внутрішні (особистісні) та зовнішні (соціальні).

Зазначено функції професійної ідентичності: соціального статусу (професійна належність), структурування життєвого часу й простору, формування адекватної самоповаги, особистісної безпеки та впевненості, самовдосконалення, професійного та особистісного росту, екзистенційного особистісного сенсу.

Ключові слова: *професійна ідентичність, психологія особистості професіонала, фактори та умови формування.*

Постановка проблеми. Психологія та її наукові представники присвятили вивченню професійної ідентичності особистості чимало досліджень. Зацікавленість цим явищем пов'язана з актуальністю проблематики професійного становлення особистості та розумінням того, що ця наукова категорія є одним з чинників самореалізації особистості через професійну активність. Активне впровадження здобутків психології в різні сфери життєдіяльності соціуму, зростання попиту на її послуги та збільшення значущості прогнозу щодо професійної успішності сприяють підвищенню уваги дослідників до процесу професійної ідентичності на різних етапах освоєння професії.

Актуальність дослідження зумовлена ще й практичною значущістю питання в контексті необхідності удосконалення практики управління розвитком персоналу, а також потребою поглибленого вивчення психологічних особливостей формування структурних компонентів професійної ідентичності професіоналів.

Стан дослідження. Наукові дослідження, присвячені питанню професійної ідентичності особистості (Г. Абрамова, І. Андрійчук, М. Бадалова, Г. Балл, О. Бондаренко, Т. Вілюжаніна, Ж. Вірна, Т. Данилова, Х. Дмитерко-Карабин, Л. Долинська, Ю. Долінська, І. Дубровіна, Н. Завіниченко, І. Зязюн, Б. Іваненко, Н. Коломінський, Н. Литовченко, С. Максименко, І. Мартинюк, О. Міненко, Л. Мова, В. Панок, Н. Пов'якель, Н. Пророк, А. Самойлова, О. Саннікова, В. Семиченко, Л. Терлецька, І. Тимощук, Л. Уманець, Н. Чепелева, Ю. Шапошникова, Ю. Швалб, Н. Шевченко, Т. Яценко та ін.), вказують на важливість наукового підходу, орієнтованого на особистісне зростання, досліджують професійний потенціал особистості, акцентують на мотиваційній готовності до професійної діяльності, на особливостях розвитку професійної спрямованості, позитивної Я-концепції, професійної свідомості, мислення, рефлексії та загалом професійно важливих якостей.

Аналізом теоретико-емпіричних підходів займалися А. Адлер, М. Берзонські, Г. Брейкуелл, А. Ватерман, Е. Гоффман, Р. Дженкінс, У. Дойс, Е. Еріксон, Д. Кемпбелл, Дж. Марсія, Дж. Мід, А. Мінделл, С. Московічі, Г. Теджфел, Дж. Тернер, Р. Фогельсон, З.Фрейд, Ю. Хабермас, М. Шеріф, Б. Шефер, Б. Шледер, М. Яромовіц та ін. Активне рефлесування навколо проблематики особистісної ідентичності та її кризи, здійснене у працях учених країн СНД: В. Агеєва, Н. Антонової, Т. Буякас, О. Винославської, П. Гнатенка, О. Донченко, О. Єрмолаєвої, М. Заковоротної, В. Зливкова, Н. Іванової, О. Ічанської, Л. Клочек, Д. Колесова, І. Кона, К. Коростеліної, Г. Ложкіна, В. Малахова, В. Москаленко, Ю. Овчиннікової, В. Павленко, Н. Пилат, Л. Путілової, О. Солдатової, Т. Стефаненко, Т. Титаренко, Е. Чорного, Л. Шнейдер, Т. Яблонської, В. Ядова, засвідчує доцільність продовження ґрунтовних наукових досліджень професійної ідентичності через складність та важливість цього питання.

Водночас для сучасного етапу розвитку українського суспільства характерною є трансформація соціокультурної та професійної сфер. Це суттєво впливає на кожного представника української нації, а особливо у сфері професійної самореалізації та ідентифікації з працею. Зміни суспільства мають ознаки кризи у багатьох сферах, зокрема й у професійній. Зміни відбуваються не лише в масштабі України, а й у глобальному вимірі. Як ніколи, важливою та найбільш характерною

ознакою змін є вимога конкурентоздатності спеціалістів у швидкоплинному світі. Однак не всі адекватно здатні оцінити кризу та відповідно адаптуватись, змінюватись до нових вимог та умов. Багато в чому це забезпечується якістю професійної підготовки, високим рівнем розвитку професійно важливих особистісних якостей, що є неможливим без успішного перебігу процесу професійної ідентифікації.

Мета статті – шляхом аналізу наукової літератури дослідити психологічні аспекти становлення професійної ідентичності особистості: етапи формування; чинники, що впливають на її розвиток та роль у житті й поведінці.

Виклад основних положень. У психології розроблено та обґрунтовано чимало підходів щодо визначення професійної ідентичності (як й щодо ідентичності), оскільки різні психологічні школи вкладають своє особливе бачення в трактування цього феномену.

У науковій літературі з психології вирізняють два види ідентичності: особиста (персональна) і соціальна. Вважається, що професійна ідентичність є найбільш затребуваним видом соціальної ідентичності [1]. Водночас професійна ідентичність є тим явищем, що найбільше впливає на динамічну складову ідентичності особистості, оскільки займає для більшості людей основну сферу активності.

Відтак ідентичність особистості є основою для її професійного різновиду, який у більш дорослому етапі життя спричиняє зворотній вплив та змінює саму ідентичність. Підтвердженням цього є безліч наукових досліджень.

Так, визначенням професійної ідентичності як складової самосвідомості особистості займалися І. Дружиніна, В. Осьодло, А. Сергеева. Компоненти професійної ідентичності розкриваються в роботах С. Каліщук, В. Кириченка, Ю. Поваренкова, А. Сергєєвої та ін. Рівні розвитку професійної ідентичності та її функції описані у працях О. Єрмолаєвої, В. Зливкова, В. Овсяннікова, М. Пряжнікова, Л. Шнейдер та ін.

Дж. Марсія розглядав саме поняття «ідентичності», що вважає структурою Еґо (внутрішню, динамічну організацію потреб, які самостійно утворюються, а також здібності та переконання). Важливою щодо поглиблення наукового розуміння ідентичності є його думка про те, що ідентичність розвивається одночасно з прийняттям вагомих рішень стосовно себе та свого життя. У цей період підвищується усвідомлення своїх сильних і слабких сторін, цілеспрямованості та осмисленості своєї життєдіяльності.

Відповідно, Дж. Марсія виокремив чотири основні статуси (ста-ни або етапи) професійної ідентичності особистості:

– *невизначена або несформована* (відсутність чіткого образу, власної позиції, вибір професійного шляху не здійснено, немає чіткого уявлення про кар'єру чи про професійне життя, а людина не замилюється над цим);

– *дифузна або нав'язлива* (прийняття певної ідентичності на основі тиску оточення без усвідомлення особливостей формування власної позиції, людина має сформовані уявлення про своє професійне майбутнє, але воно нав'язане батьками чи друзями й не є результатом самостійного вибору);

– *мораторій ідентичності* – процес ухвалення рішення щодо власної приналежності до певної групи, але без затвердження цього рішення, людина усвідомлює проблему вибору професійного шляху й знаходиться в процесі пошуку адекватного рішення; альтернативи визначені, але варіант ще не визначений;

– *досягнута ідентичність* – усвідомлення власної приналежності до певної групи, інтеграція в цю групу й початок реалізації власних можливостей, професійні плани чітко визначені, що є результатом осмисленого самостійного рішення [2; 1].

Існує думка, згідно з якою термін «професійна ідентичність» дублює інші поняття психології. Так, професійне самовизначення, професіоналізація, професійний саморозвиток, професійний статус і роль відображають суть особистісних змін у процесі професійної підготовки та професійної діяльності [3; 4]. Безумовно, між ними існує певна тотожність, але водночас кожне з них має свій змістовний пласт. Однак професійна ідентичність виражає концептуальне уявлення людини про своє місце в професії чи професійній спільності. Крім вказаного, таке уявлення супроводжується певними ціннісними та мотиваційними орієнтирами, а також суб'єктивним ставленням до своєї професійної приналежності (прийняттям, неприйняттям або певним проміжним варіантом). Тому професійна ідентичність постає як інтегративне явище, яке виражає взаємозв'язки особистісних характеристик. Це забезпечує орієнтацію у світі професій, створює ґрунт для більш повної реалізації особистісного потенціалу у професійній сфері. Окрім вказаного, це дає можливість прогнозувати можливі наслідки професійного вибору. Професійна ідентичність формується внаслідок професійного самовизначення і є показником професійного зростання.

Узагальнення досліджень М. Абдулаєвої [5], Д. Завалішиної [6], Є. Клімова [7], Т. Кудрявцева [8] та інших професійна ідентичність остаточно формується на порівняно пізніх етапах професіоналізації. У низці концепцій становлення професійної ідентичності збігається з певними віковими етапами (Е. Зеєр [2], Л. Шнейдер [9]). Загалом

становлення професійної ідентичності є тривалим поетапним процесом, що починається у період професійного навчання (Т. Буякас [3], Ю. Поваренков [12]). Відтак Е. Зеер вирізняє такі етапи залежно від соціальної ситуації й провідної діяльності:

- *аморфна оптація* (до 12 років) – професійно орієнтовані інтереси й схильності;
- *оптація* (від 12 до 16 років) – формування професійних намірів, усвідомлений вибір професії на основі врахування індивідуально-психологічних особливостей;
- *професійна підготовка* (від 16 до 23 років) – формування професійної спрямованості й системи професійних знань, умінь та навичок, набуття досвіду, готовність до самостійної праці;
- *професійна адаптація* (від 18 до 25 років) – освоєння нової соціальної ролі, досвіду самостійного виконання професійної діяльності, професійні якості;
- *первинна професіоналізація* (від 26 до 33 років) – формування та вироблення професійної позиції, індивідуального стилю діяльності, кваліфікаційна праця;
- *вторинна професіоналізація* (від 34 до 42 років) – утворення професійного менталітету, ідентифікації з професійною спільнотою, гнучкого стилю діяльності, висококваліфікована діяльність;
- *професійна майстерність* (від 42 до 60 років) – творча професійна діяльність, самопроєктування своєї діяльності й кар'єри, вершина (акме) професійного розвитку [11].

Д. С'юпер стверджував, що вибрана професія відповідає Я-концепції людини. Якщо цей вибір вдалий – вона досягає самоактуалізації. Людина прагне вибрати професію, яка відповідає її уявленням про себе [12].

А. Реан вводить поняття професійної Я-концепції і виокремлює в ній реальну (уявлення особистості про себе як про професіонала) та ідеальну (відповідає професійним бажанням та сподіванням) складові. Реальна та ідеальна професійна Я-концепція не тільки можуть не збігатись, але і в більшості випадків відрізняються, що є джерелом професійного самовдосконалення особистості та прагнення до розвитку [13].

Ж. Вірна розглядає професійну ідентичність як результат дії особистісного прийняття професії і виокремлює такі форми професійної ідентифікації:

- *контрастно-позитивну форму* (повний збіг в оцінюванні реального Я, ідеального Я і професійного Я. Такий баланс в усвідомленні себе та значення професійної діяльності пояснюється розвинутим

соціалізованим смислом в умовах, коли людина виявляє вміння чітко визначати та використовувати умови і засоби професійної діяльності);

– *контрастно-негативну форму* (повне розходження в оцінюванні реального Я, ідеального Я і професійного Я. У цьому разі відбувається неадекватне усвідомлення себе і професійної діяльності через відсутність або втрату значення професійної діяльності й навіть життєвого смислу);

– *перспективно-позитивну форму* (повний збіг в оцінюванні реального Я та ідеального Я, і професійного Я та ідеального Я. Це свідчить про ідеалізоване сприйняття себе як професіонала. Факт відмінностей в оцінюванні реального Я і професійного Я пояснюється інструментальними характеристиками самооцінки особистості, що позбавлені адекватного стимулювання);

– *перспективно-негативну форму* (збіг в оцінюванні професійного Я та ідеального Я при неадекватному оцінюванні реального Я і професійного Я та ідеального Я і реального Я. Відтак відбувається деформація щодо адекватних оцінок і самоконтролю і у професійних діях, і у життєвих ситуаціях);

– *проміжну форму* (порушення ідеального усвідомлення себе та професійного образу. Такий варіант є результатом неадекватної самооцінки, розходження усвідомлення цілей і засобів професійної діяльності з можливостями) [14].

Ю. Поваренков у межах концепції професійного розвитку розглядає його як домінуючу тенденцію становлення суб'єкта професійного шляху; емоційний стан особистості на різних етапах професійного шляху; засіб соціалізації, самореалізації та задоволення рівня домагань, що виникає на ґрунті позиціонування до професійної діяльності і професіоналізації загалом; підструктуру суб'єкта та професійного шляху, що реалізується у формуванні функціональної системи, яка спрямована на досягнення певного рівня професійної ідентичності [8].

За В. Лукіяничук професійна ідентичність є динамічною системою, що формується у процесі професійної освіти та активного розвитку професійної компетентності і впливає на ціннісно-смилову сферу та вдосконалення професійної майстерності майбутнього спеціаліста [5].

Г. Ложкін та Н. Волянюк вважають, що у вузькому розумінні професійна ідентичність є самосвідомістю, системою уявлень людини про себе як суб'єкта життєдіяльності. У широкому сенсі є поняттям, у якому виявляються концептуальні уявлення людини про місце у професійній спільноті, що супроводжуються ціннісними і мотиваційними орієнтаціями [15].

Професійна ідентичність, за М. Павлюк, не може мати якогось єдиного універсального критерію чи показника. Критеріями становлення професійної ідентичності та визначення рівня її сформованості є показники пізнавального, оціночно-ціннісного, конативного критеріїв. Необхідною умовою розвитку професійної ідентичності є сама особистість, особистісний і професійний потенціал, спеціальні знання та вміння, що потрібні для певного виду професійної діяльності [1]. А. Н. Жигінас вважає, що умовою розвитку професійної ідентичності є наявність потреб та інтересів, формування домагань особистості у плані визначення того, ким та якою людиною бачить себе. Так відбувається здатність більш глибоко усвідомлювати себе, свої можливості та потреби [5].

Психолог Л. Шнейдер зазначила, що професійна ідентичність є складним інтеграційним феноменом, який об'єднує уявлення людини про своє місце в професійній групі та в суспільстві, ставлення до своєї професійної приналежності [9]. Це складний взаємозв'язок особистісних характеристик та властивостей, які здатні надати допомогу з орієнтації у професіях, спрогнозувати наслідки професійного вибору та реалізувати власний потенціал.

Л. Шнейдер дійшла висновку про те, що професійна ідентичність є результатом процесів професійного самовизначення, персоналізації та самоорганізації. Це виявляється в усвідомленні себе представником певної професії і професійної спільноти, ототожнення/диференціації зі «Справою» та «Іншими», в когнітивно-емоційно-поведінкових самоописах «Я». Також дослідниця вирізняє етапи становлення професійної ідентичності, які значною мірою збігаються з етапами психічного розвитку людини та професійної ідентичності в соціогенезі:

– *допрофесійний* (у дитинстві формуються фрагментарні й несистематичні знання про світ професій. Водночас вибори й переваги щодо професій ситуативні та випадкові);

– *передпрофесійний* (у підлітковому періоді людина доволі непогано розбирається в зовнішніх професійних ознаках та здатна їх диференціювати. Починається професійне самовизначення, що полягає в ідентифікації з певним комплексом або однією професією й відокремленні її від інших видів професійної діяльності);

– *обізнаний* (це вже етап професійного навчання, у якому юнаки достатньо докладно диференціюють професійні групи й можуть ідентифікуватися з якоюсь з них. Цей період характеризується тим, що відбувається професійна персоналізація, яка полягає в ідентифікації зі своїм співтовариством і відокремленні від інших. Професійне самовизначення може бути завершено в загальному вигляді. Далі починається

професійна самоорганізація. Професійна ідентичність може сформуватися в повному обсязі);

– *професійний* (період, коли людина долучається до самостійної професійної діяльності. Характерним є глибоке засвоєння професійних нормативів і стереотипів, здатність диференціювати, впорядковувати образ «ідеального професіонала», який доповнюється образом «себе як професіонала». Відбувається перехід від стереотипної поведінки в типових обставинах до моделей продукування творчих рішень у непередбачуваних ситуаціях, самореалізації й розвитку особистості в праці) [9].

О. Смельянова головну ціль досягнення професійної ідентичності вбачає у переході від зовнішніх джерел підкріплення до зворотного зв'язку у професійній діяльності та переорієнтації або підключення внутрішніх джерел (самопідкріплення). Вона стверджує, що на формування професійної ідентичності впливають такі чинники, як зростання мотивації до самопізнання; усвідомлення власних потреб, можливостей, професійних інтересів і цінностей; створення позитивних образів і перспектив професійного і особистісного майбутнього; постановка цілей для підтримки і розвитку образу Я; надання індивіду максимального зворотного зв'язку в його особистісних проявах, професійній поведінці. Відповідно до цих чинників виокремлено чотири рівні розвитку професійної ідентичності особистості:

1. Усвідомлення професійних цілей (як відтермінованої, перспективної, так і найближчої).

2. Засвоєння основних знань, вимог професії до людини, усвідомлення своїх можливостей, уявлення про виконання певної діяльності (за зразком).

3. Практична реалізація професійних цілей, самостійне та усвідомлене виконання діяльності, формування індивідуального стилю діяльності.

4. Вільне виконання професійної діяльності, прагнення до вирішення складних професійних задач [5; 6].

Висновки. Професійна ідентичність – це психологічна категорія, яка призводить до усвідомлення своєї приналежності до певної професії й певного професійного співтовариства. Профідентичність детермінована професійним спілкуванням і професійним досвідом, репрезентується за допомогою мовних засобів через образ «Я». Професійна ідентифікація – це об'єктивна й суб'єктивна єдність із професійною групою, справою, що зумовлює спадкоємність професійних характеристик (норм, ролей і статусів) особистості. Крім того, професійна ідентичність – це прийняття ціннісних позицій, які допустимі

в тому чи іншому професійному просторі. Водночас становлення професійної ідентичності, професіоналізація свідомості опосередковані тривалим, поетапним розвитком професіонала як суб'єкта, особистості та індивідуальності. На цей процес впливає багато чинників, які умовно можна розділити на дві великі групи, взаємопов'язані (зв'язок виявляється в тому, що зовнішні чинники впливають на цілі й цінності особистості, у тому числі й професійні, а також з проблемами особистісного й професійного самовизначення, становлення, побудови життєвого й професійного шляху, вивчення уявлень про життєвий успіх): *внутрішні або особистісні* (система цінностей, норм і правил, яких дотримується особистість, її життєві цілі); *зовнішні або соціальні* (суспільні стереотипи й установки, затребуваність фахівців певного профілю навчання на ринку праці, перспективність їх працевлаштування).

Професійна ідентичність також може виконувати такі функції: соціального статусу (професійна приналежність), структурування життєвого часу й простору, формування адекватної самоповаги, особистісної безпеки та впевненості, самовдосконалення, професійного та особистісного росту, екзистенційного особистісного сенсу [6; 2; 15; 8].

Чинниками та умовами повноцінної професійної ідентичності можна вважати соціально-психологічні (інтеріоризація професійної моралі та позитивна оцінка професійних відносин), суб'єктивні (мотивація, адекватні професійна самооцінка та бачення перспективи), індивідуально-типологічні (повноцінне усвідомлення професійно важливих та психічних якостей) та час (здатність розуміти його цінність та вміло використовувати).

Вказане засвідчує, що особистості необхідно ототожнювати (ідентифікувати) себе з обраною професією, оскільки це надасть людині змогу бути конкурентоспроможною на сучасному динамічному та складному ринку праці.

1. Павленко В. И. Представление о соотношении социальной и личностной идентичности в современной западной психологии / В. И. Павленко // Вопросы психологии. – 2000. – № 1. – С. 135–142.

2. Иванова Н. Л. Профессиональная идентичность в социально-психологических исследованиях / Н. Л. Иванова // Вопросы психологии. – 2008. – № 1. – С. 89–101.

3. Самоукина Н. В. Психология профессиональной деятельности / Н. В. Самоукина. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 224 с.

4. Смирнов С. А. Психология идентичности: психопрактики после постмодерна / С. А. Смирнов // Модернизм в психологии: сборник материалов Всероссийской конференции (14–15 мая 2004 г.). – 2005. – С. 99–113.

5. Андрушко Я. С. Професійна ідентичність особистості як психологічний феномен / Я. С. Андрушко // Психологічні науки. Збірник наукових праць. – К., 2003. – № 2. – С. 27–35.

6. Жизненный путь и профессиональная карьера специалиста / под ред. В. Ю. Иконникова, В. И. Подшивалкиной. – Кишинев: «ИПП «Центральная типография», 1997. – 192 с.

7. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.

8. Поваренков Ю. П. Психология становления профессионала: учеб. пособие / Ю. П. Поваренков. – Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2000. – 214 с.

9. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг / Л. Б. Шнейдер. – М.: Изд-во Моск. псих.-соц. ин-та, 2004. – 600 с.

10. Гарбузова Г. В. Социально-профессиональная идентичность будущих специалистов как предмет педагогического анализа / Г. В. Гарбузова // Актуальные проблемы педагогики и образования. – Брянск: Изд-во БГУ, 2005. – С. 106–108.

11. Зеер Э. Ф. Психологические факторы профессиональной деформации / Э. Ф. Зеер // Весник Российского государственного профессионально-педагогического университета. – Екатеринбург, 2003. – С. 28–37.

12. Куций О. А. Потенціал психології кар'єри та перспективи його застосування щодо персоналу, який діє в особливих умовах / О. А. Куций // Проблеми екстремальної та кризової психології: зб. наук. пр. – 2015. – Вип. 18. – 318 с.

13. Осьодло В. І. Психологія професійного становлення офіцера: монографія / В. І. Осьодло. – К.: ПП «Золоті Ворота», 2012. – 346 с.

14. Вірна Ж. П. Основи професійної орієнтації: навч. посібник / Ж. П. Вірна. – Луцьк: РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2003. – 156 с.

15. Ложкін Г. В. Економічна свідомість особистості як психологічний феномен / Г. В. Ложкін, В. Л. Комаровська // Практична психологія і соціальна робота. – 2007. – № 9 (102). – С. 6–12.

Колосович А. С. Психологические особенности формирования профессиональной идентичности личности

Анализируются теоретические аспекты понимания профессиональной идентичности личности как психологической категории. Выделены две группы причин, которые формируют профессиональную идентичность личности, а именно: внутренние (личностные) и внешние (социальные). Определены функции профессиональной идентичности: социального статуса (профессиональная принадлежность), структурирования жизненного времени и пространства, формирования адекватного самоуважения, личной безопасности и уверенности, самосовершенствования, профессионального и личностного роста, экзистенциального личностного смысла.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, психология личности профессионала, факторы и условия формирования.

Kolosovich O. S. Psychological features of personal professional identity formation

In the article the theoretical principles of personal professional identity as a psychological category are analyzed. It was established that the scientific psychological literature contains synonyms to the professional identity such as professional self-awareness, professionalization, professional self-development, professional status and role, which are currently simultaneously used and are not clearly differentiated. The author forms the generalized definition of personal professional identity as a psychological category, namely: objective and subjective unity of personal awareness of his membership in a particular profession and specific professional community, which leads to their integration into the structure of value positions of «I-concept». This is the professionalization of consciousness through a long, gradual development of a professional as a subject, personality and individuality, which is determined by professional experience and is represented by means of communicative symbols on the image of his own «I». As a result of generalization of psychological theory and synthesis of key ideas, two groups of factors that shape personal professional identity, namely internal (personal) and external (social) were pointed out. It was established that professional identity provides the fulfillment of functions of social status (professional affiliation), structuring the life time and space, the formation of an adequate self-esteem, personal security and confidence, self-improvement, professional and personal growth, personal existential meaning. Factors and conditions of complete professional identity include socio-psychological (exteriorization of professional ethics and positive assessment of professional relations), subjective (motivation, adequate professional self-esteem and perspective prospects), individually-typological (complete awareness of professionally important and mental qualities) and time (the ability to understand its value and skillfully use it).

Key words: professional identity, psychology of professional personality, factors and conditions of formation.

Стаття надійшла 22 грудня 2016 р.

УДК 159.99:316.42

А. В. Шиделко

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ
ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ**

Висвітлено теоретико-методичні засади провідних рівнів адаптації людини. Акцентовано на професійній адаптації особистості. З'ясовано, що біологічний рівень характерний пристосуванням людини до змін та умов середовища. Соціальної адаптації властива інтеграція особистості в соціальні відносини. Психологічними чинниками виступають індивідуальні властивості особистості. Констатовано, що фахова практика вимагає від особистості розвитку і вдосконалення цих знань, спеціальних умінь і навичок, які й дають можливість успішно психологічно адаптуватися до умов професійної діяльності.

Ключові слова: біологічна, соціальна, психологічна, професійна адаптація, особистість, соціальні відносини, фахові стосунки, взаємодія, рівень.